

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת ברכות סוף פרק ט

ואין מקום זה מתאים לדבר בו על הענין הזה, אלא שדרכי תמיד בכל מקום שיש איזה רמז בעניני אמונה אבאר משהו, כי חשוב אצלי להסביר יסוד מהיסודות יותר מכל דבר אחר שאני מלמד.

מלחמות ה' לר' אברהם בן הרמב"ם

והנה נבני מקומות גדולותינו.

אבל עקרי דתנו (שאינן) [שהם] ייחוד הבורא וקדושתו וקדושת שמו הגדול והנורא, רוב הגליות אינם עוסקים בהם, שעמי הארץ אינם עוסקים אלא בעול הזמן והבלי העולם הזה, וסומכין במעשה המצות על הוראת חכמי התורה, והתלמידים אינם עוסקים אלא בהוויות דאביי ורבא והמשא והמתן והקושיא והפירוק⁵, והעוסקים בעקרי התורה ויסודותיה לידע האמת ולהבין וללמד אותו לבעלי השכל והבינה החפצים לדעת דעת קוגניהם, הם החכמים הגדולים, ולא רבים יחכמו.

ספר חובות הלבבות הקדמה

...וראיתי כי כל מה שכווננו לפרש ולבאר איננו יוצא מא' משלשה ענינים: הא' מהם לפרש ספר התורה והנביאים וזה על שני דרכים: או לבאר פירוש המלות והענינים, כמו שעשה רבינו סעדיה ז"ל ברוב ספרי המקרא, או לבאר עניני הלשון והדקדוק והשמוש לכל עבריו וצדדיו ולתקן מלותיו, כספרי בן גאנח, מה שיש בו די, ובעלי המסורת ומי שנהג מנהגם. והענין השני לחבר עניני המצוות על דרך קצרה או כולן, כספר רב חפץ בן יצליח ז"ל, או מה שאנו חייבים בהן בזמן הזה כהלכות פסוקות וגדולות והדומה להם, או חלק מחלקיהן כספרי קצת הגאונים בשאלות ותשובות במצוות הגוף ופסקי דינין. והענין הג' לישיב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות ותשובת אפיקורסים, כספר האמונות והדעות, ספר שרשי הדת וספר המקמץ והדומה להם. וחקרתי עליהם ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת המצפון.

...ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין, והשיב את שואלו: אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו, אם לא ידענו, הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצוות, אשר אינך רשאי להתעלם מהם ואין ראוי לך לפשוע בהם, עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות, אשר לא תקנה בידיעתן מעלה יתירה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בה מעוות במדות נפשך. והנה אני נשבע, כי מחמש ושלשים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורתך, ואתה יודע רוב טרחי בעיון רוב הספרים אצלי, ולא פניתי לבי למה שפנית לבך לשאול עליו. והאריך להוכיחו ולביישו על זה.

השמטה מספר אמונה ובטחון – חזון איש פרק ג

כח

אלה שלא זכו לאור הגמ' בהלכה, המה משוללים גם מאגדה באפיה האמיתית. כי בהיותו חסר לב חכמה, אי אפשר לו לקנות מושגים שמיימים אמיתיים, גם אינו מסוגל ללימודים מישרים. ומה שהזכירו בגמ' בעלי אגדה - היינו חכמים בהלכה שהוסיפו עיונם גם באגדה, אבל לא יתכן להיות ריק מהלכה ולהיות בעל אגדה. ויתכן אנשים שעסקם בהגיונות בני אדם כעין פילוסופי' ריקנית, פעם במדות פעם בקורות הדורות ועוד כיוצא בהם, ומשתדלים לקבוע הגות לבם במסגרת התורה, ויתכן שיצליחו למשוך לב השומעים ולהנעים זמירות באזני המקשיבים. ואמנם אלה אין להם חלק בתורה, לא בהלכה ולא באגדה, כי כיסוד ההלכה יסוד האגדה.

אין אגדה הגיון לב - האגדה היא חלק התורה שקבלנוה דור אחר דור, אשר מסרה משה ליהושע ויהושע לזקנים וכדתנן באבות. ולהיות בעל אגדה החובה להיות בקי במקרא בתורה בנביאים וכתובים, להיות בקי בכל אגדות שנאמרו בגמ' בקיאות נאמנה, להיות בקי במדרש בקיאות שנונה ומסודרת, ואחר כך לשאת ולתת בהן בהבנת

המסקנות שבהם, וכמו שלא יתכן חכם בהלכה בלא קנין הבקיאות המרובה. ואמנם אלה החפצים בהתגלות לבם, מורגלים בידיעות מקוטעות קטע מכאן וקטע משם, עד שנאסף בידם ילקוט של מאמרים ספורים המשמשים במ לבוא הרצאות להשמיע לרבים (ומהם מופלגים בבורות וריקנות, אינם יודעים לתרגם התורה נביאים וכתובים, אינם יודעים את הכתוב בראשונים ידיעה מספקת, ומהם שלא למדו כלל תנ"ך ואינם מבינים ללמוד אגדה בגמ' ברוב מקומות הש"ס, ובכל זאת המה מחנכים לצעירי הצאן ומטיפים לקח במידות ומוסר ולפעמים גם במדע ומתק שפתים).

ואם אמנם המה גורמים לעתים להטות לב הרכים ליראה ולמוסר, ולבנו רוחש להם כבוד והערצה על מעשיהם הטובים, אבל אין שמחתינו שלמה בהם, כי סוף סוף לנו תורה, ויש כאן עניות דתורה, ויצירתם בלתי מתוקנת בהחלט, וכמו שכתוב בפרקים הקודמים - אם אין תורה אין חכמה אין עצה ואין תבונה.

מתוך מאמר עבודת אלהים – בספר עקבי הצאן להרא"ה קוק

על-כן אין לשער כמה גדולה היא החובה עכשו על גדולי תלמידי-חכמים, וכל מי שיש לו כשרון ונטיה לדברים רוחניים ונשגבים, לקבע עיקר הלמוד והעיון במרומי החכמה האלהית, שהיא כוללת האגדה בכללה, כאשר צוחו על זה מעולם אנשי הסגולה שבכל הדורות, מבעלי העיון בקבלה, חסידות, פילוסופיה, מחקר, מוסר, לצדדיהם השונים והמסתעפים. כל הניגודים שנפגשו במחנות הללו, ומכולם על המתיחדים בדברים מעשיים לבד, לא באו כי-אם מאותה הנטיה הקיצונית שנולדה בכל מפלגה לחשוב שהעולם איננו צריך לקיומו כי אם לה לבדה. ורק יחידי יחידים הסתגלו יפה אל ההשקפה הרחבה והאמיתית, שלא די שהעולם כולו אי אפשר לו לעמוד כי אם על ידי ההתרחבות הגדולה של כל סעיפי הדעה וההרגשה, אלא שגם חלק אחד אי-אפשר שיהיה מובן כל צרכו כי-אם על-ידי שיתוף כל הצדדים השונים והנראים רחוקים ממנו, ורק בזה יוכן כסא לממלכת הדעות, "גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות."

"משען לחם אלו הלכות, ומשען מים אלו אגדות". העם צמא הוא מאד למים. יסודות ההלכות הנם ג"כ אגדות. האגדה הגדולה והאדירה, היא כוללת רזי תורה וכל מחקר נשגב וקדוש, שרק מי שמשים בה למוד של קביעות, מדי יום ביומו, יזכה לבא שעריה, ויבא גם עד אותה המדה להיות דולה ומשקה לאחרים, לכל דור ודור כפי צרכיו. כח החיים והתחלפות החומרים לדרכי הגדול והצמיחה, להעמיד הגופים והכחות התלויים בהם על מכונם, בא תמיד רק ממצב הלח, ועל-ידי מצב הלח; המצב היבש הוא האוצר בקרבו את החומר המוכן למעשה, אבל רק המצב הלח יגיעהו לתעודתו, על ידי הפעולות החימיות והשפעת החיים. האגדה המאגדת את הפעולות, ההרגשים והמושכלות, את הפרט והכלל, היא תחלק שלל, היא 'תתן לכל חלק מחלקי האומה לכל דור ודור את מחסוריו מאוצר הכלל - אוצר החיים, ששם הוא חביון עז ההלכה וההגדה גם יחד. "הדעה הבהירה והרגש הבריא והער" ביחש לדעת האלהים, הם יכולים להחיות גם עצמות יבשות.

ימים רבים נעזבה האגדה, בצדה העליון, מהמון העם - מאפס יכולת לזה, ומרבים מגדולי כשרון - מסכות של הסכמות של חולשה, שלא יכלו לעקרן כל גדולי הדורות שנלחמו כנגדם. עד שבא עכשו הכח היותר נמרץ הוא ההכרח, שהוא מפתח את כל האזיקים, רק הוא יעורר את הרוח, רק הוא יאזר גבורה בלבבות נחשלים "ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות". הרעב גדול בארץ, "לא רעב ללחם, ולא צמא למים, כי אם לשמע את דברי ד', ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ד' ולא ימצאו. ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא". העילוף איננו בא מצד הרעב; ההרגשה באה שאמנם רעב יש, אמנם חסר מזון מבריא ומעודד מורגש בדברים היבשים שהם עיקר הבנין המוחשי, התלמוד המעשי והקיום, בצירוף אותו הרגש הטוב והנעים של כניעת הלב, של תמימות הרוח ושחות הנפש, שהוא מעטר את האדם כשימצא בו כפי אותה המדה הנדרשת לו לעומת שארי רגשותיו ותכונותיו, "כקב חומטין בכור של חיטים שבעליה". אבל "לא ימצאו", כי אין המקור של הרעב עומד ברעב עצמו כי-אם בצמאון בני ובנות הדור הצעיר, הם מעולפי צמא, - משען מים חסר להם, להחיות את הרגש והדעה, שהתעורר בקרבם לתחיה, ממקור החיים, ודבר זה אי אפשר שיתמלא כי אם על ידי פתיחת מעין האגדה בהרחבה גדולה, ודוקא על-ידי תלמידי-חכמים גדולים וקדושים, שקנו את התורה, היראה והדבקות האלהית, בלח עצמותם, ובדם-התמצית של לבבם. דוקא הם ראויים הם להורות ולהודיע, שאין הלמוד של מה ששיך למחשבה ורגש דבר עראי וטפל, גם לא דבר של רשות או איסור, וקל-וחומר

שאיננו דבר של אבוד זמן ומעין בטלה, כי-אם עיקר יסוד החיים, עיקר מעין הישועה. השאלות הרוחניות הגדולות, שהיו נפתרות רק לגדולים ומצוינים, מחויבות הן להפטר עכשו, בהדרגות שונות, לכלל העם. ולהוריד דברים נשאים ונשגבים ממרום עזם, עד עמק הדיוטא הרגילה ההמונית, - צריך לזה עושר רוח גדול ואדיר, ועסקנות קבועה ומורגלת, שרק אז תתרחב הדעה, ותתברר השפה, עד כדי להביע הדברים היותר עמוקים בסגנון קל ופופולרי להשיב נפשות צמאות.

פחד יצחק – הערה כללית בראש הספר

דברי תורה בהלכות דעות וחובות הלכות

ה ע ר ה כ ל ל י ת

דברי הכותרת הללו מתנוססים הם על שער הספר „פחד יצחק”. ומשמישים הם הדברים הללו התעוררות לתמיהות ולהעמדת שאלות. והננו באים בזה לנסח את התמיהה ואת השאלה המתעוררת.

וזה הוא ניסוח השאלה: מדבריהם של חכמים גדולים ידענו, כי נחלקות הן מצוותיה של תורה, לחובות האיברים וחובות המצפון. חובות האיברים הן חובות המעשה בפועל ממש, וחובות המצפון הן חובות הלכות במדות, וחובות ההכרה בדעות. הנה דעת לנכון נקל, כי מהות העבודה ודרכיה מתחלפים הם, לפי מיב הנושאים של שני המקצועות הנ"ל, שהרי טבעם של מקומות העבודה משתנים הם זה מזה. דלא הרי טבע העשייה כמבע התרגשה, ומבע ההכרה משונה הוא משני אלה גם יחד. אלא שהא תינח בנוגע לעבודה וההשתדלות בקיומן של המצוות, דכזה שפיר יש מקום לחלק בין חובות שבהכרה ובין חובות שבהרגשה, ובין חובות שבמעשה, וכמו שנתבאר. אבל בנוגע לדברי תורה, מה מקום יש לחילוק זה? הלא דרכי המשא ומתן של תורה שבעל פה, שוים הם בכל מקצועותיה של תורה. ואופן הבנתה, לימודה, ושינונה של תורה שבעל פה אינו משנתה ממקצוע זה למשנהו. חפצא של תורה אחת היא בכל חלקיה, ואין היא מושפעת מן התוכן של הנושאים שעליהם היא דנה. מה מקום יש, איפוא, ליחד את הדיבור ואת אופן הדיבור, את הלימוד ואת אופן הלימוד, לחלק תורה של עבודת המצפון, דהיינו להלכות דעות ומדות, ולסמנם על ידי זה לסוג בפני עצמו?

עד כאן ניסוח השאלה. מכאן ואילך ניסוח התשובה.

בדאי שנכון הוא הדבר, שחפצא של תורה אחת היא בכל גילוייה, אבל היחס בין לימוד לקיום, שונה הוא בחלק התורה הנוגע

ל"ה ה ע ר ה כ ל ל י ת

על כן גם ההשגה וגם התחושה הן מהזכרים הנעשים בפנים, ותחומי פעולתם הם תכופים וסמוכים זה לזה. וכשם שמדה זו נודמת בחוכות הלכות, כמו כן נודמת היא גם בהלכות דעות. כשאדם רוצה לקיים מצות אמונה על פי דעותיה של תורה, והוא לומד עיקר אחד מעיקרי האמונה וקולטו בהשגתו, — הרי השגה זו מעמידתו בתחום האמונה שהיא הקיום, באופן הרכה יותר תכוף מאשר השגה בהלכות סוכה מעמידתו כחחוסה של עשיית הסוכה. הלכות דעות אשר מקומן בכלי ההכרה (תכין את בוראו), וחוכות הלכות אשר מקומן בכלי התחושה, תלמודה של תורה אשר מקומן בכלי ההשגה, — מהוים נושאים של כוחות הנפש הפנימיים. כלי ההכרה, כלי התחושה, וכלי ההשגה מוארים הם באורה של הנפש בקורוב מקום; מה שאין כן בבואנו לכלי המעשה, מהירותה של תנועת האור מתמעטת ביחס של איז-ערוך, ואנו נמצאים בריחוק מקום מכלי ההשגה שענין הלימוד נתפס בהם. ואשר על כן בעסקנו בדברי תורה של הלכות דעות וחוכות הלכות, — אפילו כשהננו עוסקים בהם דרך לימוד, הננו נמצאים בתכרה בתחום הקיום. ואם כן האירוח של האור ושל הנר, כולש הוא כמיוחד כמקצוע ת"ה הלכות דעות וחוכות הלכות" שבמחנה. הרגשת בלישה זו, היא הגורמת לנו, שניחד את הדיבור ואת אופן הדיבור, את הלימוד ואת אופן הלימוד, כאותו חלק המורה השייך לחוכות המצפון. ומי שלומד את ת"ה דברי תורה של הלכות דעות וחוכות הלכות" ואפילו ריח של קיום אינו נכנס באפיו, — ידע נאמנה כי לא לו נאסרו הדברים.

האופי המיוחד של ת"ה דברי תורה כהלכות דעות וחוכות הלכות" הוא המעוררות ההכרה בהלכות דעות, והמעוררות התחושה בחוכות הלכות, סמוך ותכוף ומצורף ליגיעת המדות בהשגתם של ת"ה דברי תורה".

ל"ה ה ע ר ה כ ל ל י ת

למצפון, מאשר לחלק התורה הננוע לאיברים. דאף על גב דכלליות התורה נותנת הוא החוק שהתלמוד מביא לידי מעשה; מכל מקום לא הרי הבאה כהרי הבאה, יש הבאה ממקום קרוב, ויש הבאה ממקום רחוק. יש הבאה דרך עפיפה של מהירות תכוף, ויש הבאה בדרך "אתנהלת לאש". דהנה חוכות דעות מתקיימות בכוח ההכרה שבנפש, וחוכות הלכות מתקיימות בכוח התחושה שבהרגשה, וחוכות האיברים מתקיימות בכוח העשיה שבנבנה ואילו עסק הלימוד מתקיים הוא בכוח התשגה שבשכל. ונמצא דכשעה שאנו אומרים שהלימוד מביא לידי קיום, אנו מתכוונים באמת לשפע בעל ברכה משלשת. דמסקום ההשגה שבחרגשה, ולמקום העשיה שבנבנה. וכאן עלינו ולמקום התחושה שבהרגשה, ולמקום העשיה שבנבנה. חלוקה זו לחלק בין שני הזרמים הראשונים ובין הזרם השלישי. חלוקה זו מהירות התנועה של גלי האור, ובין מהירות התנועה של גלי הכוח השונים הפועלים בעולם. שיכו של הבדל זה, נעוץ הוא בערכא היסודית, שהאור הוא הבריאה היותר וכה היותר מפשטה בעולם השכע. וכבר כתב החסיד לוצטו בפרק התורות כי המונע את מהירות התנועה, הוא הגמות אשר בעפריות החומריות. ולא עוד אלא ששפני שמהירות התנועה והריות היא ענין רחני, לכן יש שרש לענין הזריות, גם בנוגע לשכר שלעתיד לבוא. והה הוא שאמרו חז"ל שהוא יתנהג על מות, שפירשו בו כאילו היתה כאן רק תיבה אחת עלצומת, מלשון נעורים וצעירות, כלומר בוריות, כאילו עלצומת, כמה דאת אמר, "בתוך עלצומת תופפות".

והוא הדין והוא המדה בחייה של אישיות-אדם. נר השם נשמת אדם. ומפני שהיי הנפש הפנימיים קרובים יותר אל ההפשטה של אור הנשמה, מאשר חיי המעשה החיצוניים, לכן תנועתם של נלגלי החיות הפנימית, היא מהירה כאיז-ערוך, מתנועת נלגלי החיות החיצונית של כלי המעשה. ואשר על כן כשאדם לומד הלכות ציצית, וקנין נקלש בכלי השנתה, הרי הדרך מן ההשגה הזו עד מעשה הלבישה של הציצית, היא יותר ארוכה מאשר הדרך מן השגת אהבה בשכל עד המעוררות ענין האהבה בתחושתו. כי